

Dronning Christine og kong Hans

LEN, MAGT OG FROMHED
I DANSK SENMIDDELALDER

AF

MIKKEL LETH JESPERSEN

I september 1478 blev den udvalgte prins Hans gift med fyrstinde Christine, datter af kurfyrste Ernst af Sachsen og søster til de senere kurfyrster Frederik den Vise og Johan den Bestandige.¹ Hun var i sandhed en fyrstinde fra et af Europas mest fornemme fyrstehuse. Inden brylluppet skulle stå, gik der breve ud til det ganske rige. Den mægtige nørrejyske godsejer Mourits Nielsen Gyldenstjerne til Ågård blev inviteret af gommens moder, dronning Dorothea. Hun bad Mourits Nielsen og hans hustru komme til København i god tid, da de skulle ledsage prins Hans i det følge, som uden for København skulle ride frøken Christine i møde, når hun ankom den 24. august. Deres tjenere skulle være klædt helt i grønt.² Til Næstveds borgmestre, rådmænd og deres hustruer blev der sendt invitationer ud.³ Allerede den 19. maj samme år var bønderne i Tordrup len blevet orienteret om den forestående begivenhed. Til dem var budskabet, at der ville blive opkrævet landehjælp til at finansiere bryllupsfesten.⁴ Således gjorde Christine sin entre i Danmark, hvor hun kom til at spille en betydelig rolle frem til sin død i december 1521.*

To synspunkter har været dominerende i litteraturen om dronning

¹ C.F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden. 1497-1536*, bd. 1, Kbh. 1870, s. 216.

² *Missiver fra Kongerne Christian I.s og Kong Hans' Tid*, udg. William Christensen, bd. 1, Kbh. 1895-1904, nr. 87 (citeres herefter: *Missiver*) Til dateringer er anvendt *Taschenbuch der Zeitrechnung*, H. Grotefend, Hannover 1971.

³ *Missiver* 1, nr. 90.

⁴ *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte*, 2. rk., udg. William Christensen, bd. 2, Kbh. 1928-1939, nr. 4216. (citeres herefter: *Rep 2.*)

* Artiklen er baseret på specialet »På vor nådige frues vegne. Dronning Christines administration i senmiddelalderens politiske kultur«, afleveret ved Aarhus Universitet, august 2005.

Christine i dansk historiografi. Troels Dahlerup har hæftet sig ved det økonomiske talent, som Christine delte med sin svigermoder dronning Dorothea.⁵ En gruppe af andre historikere har med udgangspunkt i hendes forbindelse til gråbrødrene hæftet sig ved hendes udprægede fromhed og fredsommelighed, mest radikalt udtrykt af Jørgen Nybo Rasmussens beskrivelse af dronningen som »famiemenneske« og »fredselskende«.⁶ Intet tyder på, at Troels Dahlerup ikke skulle have ret i sin observation. Derimod er der meget, som peger, på at den anden opfattelse af Christine er fejlagtig, og at den har bidraget til betydelige fejllæsninger af dronningen, fejllæsninger som også har haft konsekvenser for forståelsen af aspekter af senmiddelalderens samfund, som rækker ud over beskrivelsen af hendes person. Det er denne artikels sigte at fremlægge argumentationen for denne påstand. Dertil vil der blive argumenteret for en anden og mere realistisk forståelse af dronning Christine og hendes forhold til kong Hans, med udgangspunkt i dronningens lensbesiddelser samt forholdet mellem magt og fromhed i dansk senmiddelalder.

De tidlige år

Fra ægteskabet med den udvalgte prins Hans i 1478 var Christine kronprinsesse, og fra 1483 blev hun dronning i den noget ustabile politiske konstruktion, Kalmarunionen. Hun levede som kong Hans' hustru og blev mor til de fire børn Christian, Jakob, Elisabeth, Frantz og de to drenge Hans og Ernst, der begge døde som spæde.⁷ Fra 1496, hvor lønningslisterne i *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber* begynder, havde hun sit selvstændige følge med hofmesterinde, hofsinder,⁸ småsvende og alle de andre tjenere, en dronning kunne have brug for.

Hans havde måttet igennem hårde forhandlinger for at blive konge efter Christians død i maj 1481. Hele to år var næsten gået, før han i januar 1483 havde sikret sig tronen i Danmark og Norge. Svenskerne derimod var ikke til sinds, sådan uden videre, at tage Hans til konge. I 1487 lykkedes det Hans at sikre sig magten over Gotland, som Ivar Akselsen stærkt presset overlod ham. I 1490 delte Hans hertugdøm-

⁵ Se blandt andet Troels Dahlerup: Lavadelens Krise i dansk Senmiddelalder, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk. 4, 1969, s. 30 og Troels Dahlerup: "De fire stænder, 1400-1500", red. Olaf Olsen: Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, 6, Kbh. 1989, s. 244.

⁶ Jørgen Nybo Rasmussen: Claus Bergs kongelige altertavle og franciskanerne. En tolkning af Jørgen Nybo Rasmussen, Kbh. 1996, s. 29 og s. 38. Se også C. F. Allen, anf. arb. bd. 1 Kbh. 1864, s. 216-18 og 296.

⁷ Jørgen Nybo Rasmussen, anf. arb. Kbh. 1996, s. 81.

⁸ For forklaring se s. 15.

merne med sin lillebror hertug Frederik af Gottorp.⁹ I en alliance med en fraktion af svenske stormænd lykkedes det i 1497 kong Hans at indtage Sverige, og Kalmarunionen var således genoprettet for en kort bemærkning.¹⁰ Det var i denne forbindelse, Christine fik udlagt sine første len, som lå i Sverige.

Morgengave og livgeding

Da ægteskabet mellem Hans og Christine var blevet aftalt i 1478 af kong Christian og kurfyrste Ernst af Sachsen, blev en skriftlig aftale udformet, hvori et af omdrejningspunkterne var, at Christine skulle have udlagt et såkaldt livgeding og en morgengave til sit underhold. Ifølge *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (KLNLM) betegner livgeding »det underhold, især jordegods, der tillagdes en dronning til hendes standsmæssige forsørgelse efter ægtefællens død«. ¹¹ Morgengave betegner »områden, åtminstone sedan 1200-tallet, utdelats till drottningarne såsom morgengave eller livgeding«. ¹² Om der for samtiden var realitetsforskel bag betegnelserne livgeding og morgengave, fremgår hverken af ægteskabsaftalen eller KLNLM. De rettigheder, Christine fik i Sverige, blev i intern nordisk korrespondance betegnet morgengave, mens de ved den kejserlige ret blev betegnet leibgeding. ¹³ Det tyske *Lexikon des Mittelalters* omtaler ikke den fyrstelige forsørgelsestradition, som den kendes fra Norden, under opslaget Morgengabe. ¹⁴ Den betydning, som her er relevant, findes samme sted under opslaget Leibgeding. ¹⁵ Tilsyneladende blev de to betegnelser brugt om det samme. Morgengave var den nordiske betegnelse, mens livgeding var den tyske. ¹⁶

Af ægteskabsaftalen fremgår det endvidere, at underholdet skulle give et årligt afkast på 4000 gylden samt rettighederne til brugen af

⁹ Bjørn Poulsen, "Slesvig før delingen i 1490. Et bidrag til senmiddelalderens finansforvaltning", *Historisk Tidsskrift* bd. 90, 1990, s. 38-63.

¹⁰ Esben Albrechtsen, "Fællesskabet bliver til 1380-1536". Danmark-Norge 1380-1814 bd. I, Oslo 1997 s. 264-65.

¹¹ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, fra vikingetid til reformationstid, red. Georg Rona, bd. X, Kbh. 1956-78. s. 639.

¹² Sst. bd. XI s. 695ff.

¹³ Sammenlign: Sveriges traktater med främmande magter jemte andre dit hörande handlingar bd. 3, udg. O.S. Rydberg, Stockholm 1880-95, s. 525 og s. 703. (citeres heretter ST)

¹⁴ Lexikon des Mittelalters, bd. 6, red. Gloria Avella-Widhalm m.fl., München/Zürich 1980, s. 837f.

¹⁵ Sst. bd. V s. 1848.

¹⁶ Denne opfattelse deles af Mikael Venge, "Danmarks skatter i middelalderen 1340-1536", Dansk Skattehistorie bd. II, Kbh. 2004, s. 163.

nogle slotte og len med tilliggende og afgifter »doruff sie yren furstlichen stant gehalten moge«. Det fremgår mindre klart, hvorvidt meningen var, at rettighederne først skulle træde i funktion, når kongen døde. De var bestemt for Christine, »yr lebttag zu haben«. Til gengæld er der indsat en bestemmelse i aftalen om, at kong Hans' efterfølger på tronen havde mulighed for at købe Christine ud af hendes rettigheder for den enorme sum af 40.000 gylden!¹⁷

De første len, dronning Christine fik i morgengave/livgeding, lå i Sverige, hvor dronningernes morgengave siden Erik af Pommerns dronning, Filippa, havde været koncentreret. Det var »Ørebro slot oc Ørebro län met alle szine rette tilliggelse, ther till Nercke, Nordden-skogh, Vermmeland oc Dall«. ¹⁸ De samme områder, som dronning Dorothea tilbage i 1445 havde modtaget i forbindelse med sit ægteskab med Christoffer af Bayern. Det var gået således med Dorotheas svenske morgengave, at hun havde været i besiddelse af den i de perioder, hvor hendes ægtefæller, henholdsvis Christoffer og Christian, havde kontrol med Sverige. I andre perioder blev hendes rettigheder brugt som argument af kongen mod svenskernes løsrivelse fra Kalmarunionen – argumentet lød, at svenskerne forhindrede dronningen i at nyde sine rettigheder. Hun førte retssager mod svenskerne ved den pavelige højesteret – rotaen – for at generhverve besiddelserne, men lige meget hjalp det.¹⁹ Dronning Dorothea havde også len i Danmark.²⁰ Unionskongerne forsøgte måske at etablere en magtbase i Sverige ved hjælp af dronningernes morgengave, hvilket også gav den fordel, at de derved kunne slippe for at afgive danske len, som var mere stabile indtægtskilder. Det var således en noget usikker rettighed, Christine fik overdraget i Sverige. Den svenske morgengave kom da heller ikke til at spille nogen rolle, efter at kong Hans endeligt mistede magten i Sverige i årene 1500 til 1502.²¹ Ligesom under Dorothea kom Christines tabte rettig-

¹⁷ Diplomatarium Christierni Primi. Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve hørende til Kong Christian den Førstes Historie, udg. Hans Knudsen, Kbh. 1856, s. 334ff. 40.000 gylden svarede cirka til et års bruttoindtægter for kongen: Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 243.

¹⁸ ST bd. 3 s. 703 og s. 473.

¹⁹ Gottfrid Carlsson, "Drottning Dorotheas svenske morgongåfva", *Historisk Tidskrift* 1911, s. 238ff.

²⁰ Det drejede sig om Haraldsborg, Skjoldnæs, Roskilde og Ringsted: Harry Christensen, Len og magt i Danmark 1439-1481. De danske slotslens besiddelsesforhold analyseret til belysning af magtrelationerne mellem kongemagt og adel. Med særlig henblik på opgøret i slutningen af 1460'erne, Århus 1983, s. 49.

²¹ Om Christines forhold til den svenske morgengave skal det bemærkes, at Jens Falster, som den 17. januar 1501 var lensmand på Ørebro (Missiver bd. I nr. 213), havde tjent som dronningens hofsinde (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg.

heder til at indgå blandt kongens klager over svenskernes løsrivelse. Problemerne med Christines rettigheder indgik sågar i kejser Maximilians dom over svenskerne i 1505.²² I 1509 blev der indgået en aftale mellem det svenske rigsråd og kong Hans om en godtgørelse til Hans og 1.000 svenske mark årligt til Christine for hendes tabte rettigheder. Penge hun, så vidt vides, aldrig fik.²³ Således gik det med dronning Christines svenske morgengave, men hvad med de len og byer dronning Christine fik overdraget i Danmark? Hvornår fik hun dem, og hvad var deres status?

Livgeding eller pantelen

Det har hidtil været opfattelsen, at de rettigheder, dronning Christine fik overdraget i Danmark omkring århundredskiftet var hendes livgeding.²⁴ Det drejer sig først og fremmest om Næsbyhoved len. Otte Porsfeldt, som i årene 1496-98 var dronningens hofsinde,²⁵ optræder fra 1499 ikke længere på lønningslisterne, men betegnes i august samme år »amptlude« og »capitaneo« på Næsbyhoved.²⁶ Porsfeldt var således avanceret fra hofsinde til lensmand. Da det var almindeligt, at dronningen rekrutterede sine lensmænd blandt sine hofsinder, er det rimeligt at antage, at dronningen senest fra august 1499 havde retten til Næsbyhoved. Det drejer sig om Tranekær, hvor Thomas Nielsen Lange, der var dronningens hofsinde i årene 1498-99, blev dronningens lensmand.²⁷ Skrивeren, der førte oldengældslisterne i 1500, gør opmærksom på, at pengene gik til »myn frues nade och ej thomess«.²⁸ Dertil kom byerne Ribe, Kolding og Assens, som første gang kan dokumenteres i

William Christensen, Kbh. 1904, s. 1 (citeres herefter: DCH). I april år 1500 afleverede han 6 sølvskeer (værdi 19 svenske lod sølv) til dronningen (DCH. s. 15). I november år 1500 udbetaltes 2 mark til Jens Falsters svend til "thærepeninge till Swerige" og 1 mark måneden efter (DCH. s. 22ff). Da Jens Falster var død i 1503, stod begravelsen dronningen i 52 mark, og da Gunde, en af Falsters svende, vendte tilbage fra det tabte Sverige i sommeren 1504, udbetalte dronningen hans sold på 15 mark (DCH. s. 36 og 79).

²² ST. bd. 3 s. 515ff.

²³ ST. bd. 3 s. 548ff.

²⁴ Se for eksempel: Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511, udg. Haakon Bennike Madsen og Erland Porsmose, Odense 1991, s. 10 (citeres herefter: NLR), William Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede, Kbh. 1903 s. 18 og Mikael Venge, Odense bys historie. Fra boplads til bispeby Odense til 1559, Odense 1981, s. 357.

²⁵ DCH. s. 1ff.

²⁶ Rep. 2 nr. 8872, nr. 8879 og Harry Christensen anf. arb. Århus 1981, s. 309.

²⁷ DCH. s. 4ff og Dansk Biografisk Leksikon. Tillige omfattende Norge for Tidsrummet 1537-1814. 1. udgave, bd. 10, udg. C.F. Bricka, Kbh. 1887ff, s. 45f (citeres herefter DBL).

²⁸ Tranekær lens regnskaber 1500. Rigsarkivet. Reg. 108 A, ny pk. 4, 4 r.

dronning Christines besiddelse i 1501.²⁹ I det følgende vil der blive argumenteret for, at opfattelsen af, at disse rettigheder var et livgeding, efter alt at dømme må revideres.

Det fremgår af »Cantsler Claus Gjordsens Optegnelser« fra omkring 1523, som foregiver at fremlægge lenenes stilling på kong Hans' tid, at Næsbyhoved »wor tha pantt«.³⁰ William Christensen, der kendte til denne notits, spekulerede på, om Christines ret til Næsbyhoved var erhvervet uafhængigt af morgengavebrevet. Alligevel behandlede W. Christensen rettighederne, som var de et livgeding.³¹ Selvom Gjordsens registre er blevet tillagt en høj grad af præcision i forskningen,³² er tråden ikke siden taget op. Set i sammenhæng med kongens krige i Sverige fra 1497 og frem, skal det fremlægges, hvorledes det giver god mening, at dronning Christines økonomiske rettigheder *da var pant*.

Da den saksiske gesandt Hans von der Planitz besøgte Danmark i forbindelse med ægteskabet mellem Christian II og Elisabeth af Habsburg i 1515, talte han med Christine, som siden 1513 havde været enkedronning, om hendes problemer med at få udlagt sit livgeding. Øjensynlig fortalte hun blandt andet gesandten, at hun »hatte dem Reich und ihrem Gemahl seiner Zeit 430 Mark Silber und 500 fl. zur Besoldung der Knechte im Schwedischen Kriege vorgeshreckt«.³³ Dronning Christine havde tilsyneladende investeret i krigen mod Sverige. Måske var det i håbet om at få adgang til den svenske morgengave – Ørebro med tilliggender. Forklaringen på dronningens nye forleneringer kunne således være, at kong Hans i 1499-1501 hverken kunne betale dronningen pengene tilbage eller sikre hende faste indtægter fra den svenske morgengave. Da måtte han først overdrage hende indtægterne fra Næsbyhoved len, siden fra Tranekær len og byerne Ribe, Kolding og Assens i pant. Disse besiddelser blev derved pantelen. Erslev beskriver i *Konge og Lensmand i det sextende Aahundrede* pantelensmanden som »Forpagter af de kongelige Indtægter«, hvilket var nøjagtig, hvad dronning Christine var.³⁴ Mod en investering i kongens krig oppebar dronningen de kon-

²⁹ DCH. s. 29.

³⁰ Danske Magazin 6. bd. Kbh. 1836, s. 317 (citeres herefter: DM).

³¹ W. Christensen anf. arb. Kbh. 1903 s. 17-20.

³² F.eks. Jens E. Olesen, "Middelalderen til 1536: Fra rejsekongedømme til administrationscentrum", Dansk forvaltningshistorie bd. 1, Kbh. 2000, s. 41f og Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 242-244.

³³ Ernst Wülcker (udg.), Des kursächsischen rathes Hans von der Planitz Berichte aus dem Reichsregiment in Nürnberg 1521-1523, Leipzig 1899, s. LXII (citeres herefter: Planitz).

³⁴ Kristian Erslev, *Konge og Lensmand i det Sextende Aarhundrede. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde*, Kbh. 1879, s. 25.

gelige indtægter til sig selv. Pantelen stod i kontrast til fadeburslen, der var særligt underlagt kongen, og hvor alt var »undergivet Kongens Vilje«.³⁵

Opfattes Christines len som pant, kan to af samtidens konflikter give bedre mening. For det første kan kong Hans' risikable behandling af dronningen ved at efterlade hende under en dødsensfarlig belejring i Stockholm i år 1502 måske forklares. Sagen var den, at det efter kroningen i 1497 ikke var lykkedes Hans at få etableret endelig kontrol med Sverige. Der lød ustandselig utilfredse røster fra svenskerne mod unionskongen og hans regimente. Efter kongens nederlag i Ditmarsken i år 1500 vejrede de utilfredse kræfter inden for det svenske aristokrati morgenluft. Efter mange forgæves forhandlinger opsagde det svenske rigsråd under anførsel af den tidligere rigsforstander Sten Sture den 9. august 1502 Hans som Sveriges konge. Kongen befandt sig da sammen med dronningen Christine på Stockholm slot. To dage efter forlod han Stockholm og sejlede til Danmark efter forstærkning. Dronning Christine var blevet tilbage. I slutningen af september blev Stockholm belejret, og allerede den 10. oktober faldt byen i svenskernes hænder. Slottet derimod blev forsvaret under dronning Christines kommando, og først den 6. maj 1503 måtte hun overgive slottet til belejrerne. Den 12. maj ankom kong Hans til Stockholm med forstærkninger – seks dage for sent. Dette resulterede i, at dronning Christine frem til december samme år sad i svensk fangenskab.³⁶

At kong Hans ikke i tide kom sin dronning til undsætning under belejringen, har hidtil ikke rigtig kunne forklares. Det efterfølgende modsætningsforhold er dog blevet set som et resultat af kongens kærlighedsforhold til dronning Christines hofdame Edele Mikkelsdatter Jernskæg.³⁷ Ses disse begivenheder i sammenhæng med dronningens forleninger, kunne kong Hans' økonomiske interesse i at skille sig af med sin dronning være et dristigt bud på en forklaring. De store indtægtskilder, kong Hans havde overdraget til dronning Christine i pant for hendes lån, ville i tilfælde af dronningens død falde tilbage til den altid trængende kongelige kasse. Drabet på rigshofmesteren, Poul Laxmand, samme år viser, at kong Hans ikke var bleg for at uskadeliggøre personer, der stod i vejen for hans politik.³⁸ Den anspændte situation mellem

³⁵ Kristian Erslev, anf. arb. Kbh. 1879, s. 18.

³⁶ Caspar Paludan-Müller, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt*, Kbh. 1874, s. 196-200 og C.F. Allen anf. arb. bd. 1 Kbh. 1864, s. 334.

³⁷ C.F. Allen anf. arb. bd. 1 Kbh. 1864 s. 221 og Mikael Venge anf. arb. Odense 1981,

³⁸ Henry Brun, *Poul Laxmand og Birger Gunnensen. Studier over dansk politik i årene omkring 1500*, Kbh. 1959 og Sune Dalgard, *Poul Laxmands sag: dyk i dansk historie omkring år 1500*, Kbh. 2000.

ægtefællerne i de følgende år, som behandles nedenfor, var måske et resultat af dette træk. For det andet giver striden mellem Christine og regeringen om dronningens livgeding efter kong Hans' død mening.³⁹ Hvis besiddelserne var pantelen, havde Christine ikke fået et livgeding. Christian II og rigsråderne forsøgte sandsynligvis at få dronningen til at acceptere pantet som sit livgeding. En tredje men noget senere begivenhed peger ligeledes på, at Christine fik pant for sine investeringer i kongernes krige. I 1517 fik dronningen lagt Rugård len til sine rettigheder. Det er nok ikke tilfældigt, at denne forlening falder sammen med, at Christian II i 1517 begyndte tilbageerobringen af Sverige. Hvis enkedronning Christine skulle investere heri, måtte nye forleneringer på bordet.⁴⁰ Ses dronning Christines rettigheder således som pantelen, falder brikkerne på plads. Begivenheder, som hidtil har syntes tilfældige, kan forklares som et velkendt senmiddelalderligt fænomen. Det, som ikke er velkendt, er, at dronning Christine indgik i det økonomiske og dertil knyttede politiske spil på samme måde som andre af tidens aristokrater. Nedenfor skal det behandles, hvorledes dette også gjaldt andre aspekter af hendes virke.

Rejsen til Brandenburg

Fra december 1503, hvor dronning Christine blev løsladt fra sit svenske fangenskab, kom det efter alt at dømme til en de facto skilsmisse mellem kongeparret. Ikke længe efter hjemkomsten drog Christine på en kombineret pilgrimsrejse og familiebesøg i Brandenburg. Mens dronning Christine havde siddet belejret på slottet i Stockholm, var hendes datter Elisabeth blevet gift med den unge kurfyrste Joakim af Brandenburg den 10. april 1502. Ud over at besøge sin datter, hendes nye mand og sin søster Margrethe af Braunschweig rejste dronningen forbi valfartsstederne Sternberg og Wilsnack. Nogle tvivlede ved denne tid på, at Christine overhovedet ville vende tilbage til Danmark igen.⁴¹

Dronning Christine vendte dog tilbage til Danmark igen om end ikke for at leve sammen med kong Hans. Hun levede nu uafhængigt af kongen, hvilket blandt andet var muligt på grund af hendes selvstændige økonomiske rettigheder. Selvom det formentlig først var i 1506, hvor »myn frves gardt i Othense« første gang optræder i hofholdningsregn-

³⁹ Planitz, s. L-LII.

⁴⁰ Christian II og enkedronning Christine lå i økonomiske forhandlinger sommeren 1515, og et brev afslører dronningen som en hård forhandler: Lars Sjödin (udg.) *Handlingar till Nordens Historia 1515-1523* bd. 1, Stockholm 1967-69, nr. 57.

⁴¹ C.F. Allen anf. arb. bd. 1, s. 340-41.

skaberne, at Christine bosatte sig mere permanent i Odense, tilbragte hun meget af sin tid på Fyn i nærheden af sine len Næsbyhoved og Tranekær. Meget tyder på, at hun allerede ved hjemkomsten fra den tyske rejse planlagde etableringen af en fast residens i Odense.⁴² Hos sig havde dronningen sin yngste søn prins Frans og til tider den udvalgte prins Christian (II). Samlivet med kong Hans var forbi, men kongen spøjte stadig i kulissen.

Drabet på dronning Christines lensmand

I sommeren 1504 blev Otte Porsfeldt, som siden 1499 havde været dronning Christines lensmand på Næsbyhoved, under mærkværdige omstændigheder dræbt i Odense.

Porsfeldt optrådte sidste gang i *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber* den 29. april 1504.⁴³ Godt halvanden måned senere, den 17. juni, afregnede Porsfeldts søster, Helwig Wensin til Rohlstorf, med dronningens kancelli på sin afdøde broders vegne for Næsbyhoved len.⁴⁴ I dagene derefter følger poster i regnskaberne, der bevidner, at dronningen tog sig af sin døde tjeners efterladte og hinsides affærer. Den 20. juni blev de to kvinder, der påklædte den døde, »then thiid han slagen bleff«, betalt 4 skilling, den 22. juni fik Porsfeldts svende udbetalt deres løn, og den 25. juni blev der holdt messer i forbindelse med hans begravelse. Gråbrødrene modtog 55 mark som betaling for, at Porsfeldts stridshingst under ceremonien var blevet redet ind i kirken med sadel og bidsel.⁴⁵ Så meget fortæller de samtidige kilder til drabet på Porsfeldt. Det kan heraf udledes, at lensmanden blev dræbt efter den 29. april og formentlig først kort før den 17. juni. Bortset herfra er omstændighederne, hvorunder drabet fandt sted, omgærdet af tavshed.

I årene efter episoden hørtes tilsyneladende ikke mere til begivenhederne omkring drabet, men da de politiske vinde vendte, blev sagen taget op igen. Dokumenterne fra denne tid kaster yderligere lys på episoden. Det viste sig nu, at et voldsomt sammenstød havde fundet sted i et hus, der tilhørte en borger i Odense ved navn Hans Kræmmer, og at Porsfeldt ikke blev dræbt på stedet, men dødeligt såret. Ansvarlig var

⁴² DCH. s. 233. Allerede i 1505 købtes i lensregnskaberne en træseeng til min frues gård i Odense og Christine havde allerede da overtaget en gård i byen: NLR. s. 250 og 248.

⁴³ DCH. s. 71.

⁴⁴ Rep. 2 nr. 10095, en kvittering for samme er indført i brevbogen d. 20. juni: DM. 4. rk. 5. bd. s. 84.

⁴⁵ DCH. s. 41 og 81ff.

bispens køgemester,⁴⁶ Knud Kjeldsen, som sammen med fire andre karle havde brudt byfreden. Ved samme lejlighed sårede en mand ved navn Steffen Tyske rådmanden Knud Friis. Den omtalte biskop var Jens Andersen, senere kaldet Beldenak, og det var opfattelsen, at han var ansvarlig for sine tjeneres overgreb, »som skeede aff biscop iens anderssens oc styckthens brød«. ⁴⁷

Med Jens Andersen inde i sagen tegner der sig et billede af en mindre tilfældig og spontant opstået situation. Som kong Hans' yndling var det lykkedes Jens Andersen at efterfølge den højadelige Carl Rønnow som biskop over Fyn ved dennes død godt to år tidligere. Carl Rønnow havde sammen med halvbroderen, hr. Markvard Rønnow, repræsenteret den fynske adel i dennes opposition til kong Hans' aggressive unionspolitik.⁴⁸ Kongen ville nu have en mere loyal biskop på Fyn, og valget faldt på den gejstligt uddannede skomagerson fra Brøndum, Jens Andersen. Hr. Markvard Rønnow havde givetvis gerne set, at en af hans egne folk havde efterfulgt halvbroderen. Ved påsketid 1504⁴⁹ havde hr. Markvard, sammen med adelsmænd fra Holsten og Slesvig, belejret Jens Andersen på bispens slot Ørkil ved Svendborg.⁵⁰

Af de sparsomme kilder synes en sammenhæng mellem drabet på Porsfeldt og belejringen af Ørkil at træde frem. Adelsmændene fra Holsten og Slesvig har sandsynligvis haft en forbindelse til Porsfeldt, som selv stammede fra hertugdømmerne.⁵¹ Bredes perspektivet ud, og indrages kong Hans' og dronning Christines de facto skilsmisse ved

⁴⁶ Køgemesteren havde en ledende position i bispens administration. Der kendes sågar et eksempel på, at Århus-bispen Niels Clausen fik sin køgemester adlet: Troels Dahlerup, Vabengrupper, similarisering og undervalitet i dansk senmiddelalder, *Heraldisk Tidsskrift*, 2, 1965-69, s. 308.

⁴⁷ Vedel Simonsen, Borgruinerne Første hæfte indeholdende Næsbyhoved og Ørkel, Kbh. 1813, s. 59-64. Odense by til Christian II. Indlæg til registranterne d. 14. juni 1519, Rigsarkivet. Paludan-Müller 1836, s. 101, Huitfeldt s. 1121 henfører fejlagtigt begivenhederne til år 1514, og han bygger på den også mht. årstallet fejlagtige Hamsfort: *Scriptores rerum Danicarum medii ævi*, bd. 7, Kbh. 1772-1878, s. 239 (citeres herefter SRD).

⁴⁸ Henry Bruun anf. arb. Kbh. 1959, s. 77f.

⁴⁹ Påskedag faldt den 7. april.

⁵⁰ DM. bd. 3, 1810, s 216 og 222, Per Jacobsen, Den "adfærdsvanskelige" bisp, Om Jens Andersen Beldenak og biografien som genre, *1066 Tidsskrift for historie* 1991 nr. 4, s. 15-22 og Jens Andersen Bældenak – en biografisk studie, *Kirkehistoriske samlinger* 1992, s. 45-70, Paludan-Müller, Caspar: Jens Andersen Beldenak, Biskop i Fyen. En Levnets Beskrivelse, Odense 1836, s. 15ff. M. Venge anf. arb. Odense 1981, s. 402ff.

⁵¹ Rep. 2. rk. nr. 8872, Danske Adelige Sigiller fra det XV, XVI og XVII Aarhundrede, A. Thiset, Kbh. 1905, s. 72, Pengeregnskab for Gottorp Amt ved amtmand Henneke Rantzau for året 1489-90. Rigsarkivet. Sønderjyske Fyrstearkiver. Hertug Frederik (1.) J. Regnskaber 1488-1510. C. Amtsregnsk. 1489-1510. 2, Caspar Paludan-Müller anf. arb. Odense 1836, s. 16.

Christines hjemkomst til Danmark, udskiller der sig to fraktioner: På den ene side kong Hans, Jens Andersen, Steffen Tyske og Knud Kjeldsen med svende. På den anden side dronning Christine, hr. Markvard Rønnow, Otte Porsfeldt, adelsmændene fra hertugdømmerne og de to Odense-borgere. Forbindelsen mellem dronningen og hendes lensmand lå dels i det formelle lensforhold, dels fremgår dronningens solidaritet med Porsfeldt af den måde, hvorpå hun tog sig af hans begravelse. Det gode forhold mellem dronningen og hr. Markvard Rønnow ses af hofholdningsregnskaberne, hvor hr. Markvard skænker to mynder til dronningen, og da han døde i 1506, spenderede Christine 6 mark på messer.⁵²

Hvorfor fik drabet på Porsfeldt så ikke konsekvenser for bispen eller dennes svende i kong Hans' regeringstid? Da kong Hans indsatte Jens Andersen som biskop over Fyn, vidste han vel, at det var en upopulær beslutning. Kongen må fra begyndelsen have været parat til at beskytte sin yndling. Uden Nordens største patron i ryggen ville Jens Andersen formentlig have været prisgivet dronningen og den mægtige fynske ridder med deres alliancer. Inden længe vender vi tilbage til, hvorledes Jens Andersen efter kong Hans' død skulle få at føle, hvor vigtig kongens opbakning havde været for ham i striden med dronning Christine og Rønnow-slægten. Nu ventede dronningen og hendes allierede på at få magt til at tage deres ret. Ved drabet på Porsfeldt var dronning Christine blevet involveret i en konflikt, der var at karakterisere som en af senmiddelalderens fejder.

Dronningen og den fynske højadel

Drabet på Otte Porsfeldt viser, hvor fatalt et dårligt forhold til andre aristokrater kunne være for dronningen og hendes tjenere. Det anspændte forhold til kong Hans og bispen Jens Andersen krævede, at dronning Christine allierede sig med andre aristokrater. Troels Dahlerup har pointeret, at senmiddelalderens aristokrater var ilde stedt »uden fortalere i rigsråd eller domkapitler«. ⁵³ Således måtte dronning Christine også etablere gode forbindelser til andre aristokrater, som kunne tale hendes sag. Cornelius Hamsfort nævner Rønnow, Gyldenstjerne, Bille og Marsvin sammen med dronningen som Odensebispens fjender.⁵⁴ Det er hovedsagelig blandt denne gruppe af fynske

⁵² DCH. s. 113 og 207.

⁵³ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 112.

⁵⁴ Caspar Paludan-Müller anf. arb. Odense 1836, s. 15 og SRD. s. 241.

højadelsfamilier, dronning Christines allierede skal findes. Hvor langt tilbage i tiden disse alliancer går, vides ikke, men de var senest at finde, fra tiden efter hun var vendt tilbage til fra Sverige.

Det er interessant at se, hvorledes disse personer primært fandtes blandt efterkommerne til Rønnow-slægten og en gren af Gyldenstjerne-slægten, som siden midten af 1400-tallet havde været toneangivende blandt den fynske adel. De udgjorde, hvad Tore Nyberg har betegnet som en »hel adelig slægtskoalition«.⁵⁵ Marsken hr. Claus Rønnow (†1486) til Hvidkilde blev i sit første ægteskab gift med Kirstine Henriksdatter Gyldenstjerne (†1456). Claus Rønnows broder Corfitz Rønnow (†1496) blev i 1447 gift med søsteren til Kirstine, Ellen Henriksen Gyldenstjerne (†1472). De to fynske Rønnow-brødre blev således gift med døtre af hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne den ældre til Refstrup (†1456), og en solid koalition var skabt mellem to af Danmarks mægtigste adelsslægter. Søstrenes ældre broder hr. Knud Henriksen Gyldenstjerne (†ca.1467) blev gift med Hilleborg Skinkel til Iversnæs og Enggård. Dermed havde en gren af den nordjyske Gyldenstjerneslægt holdt sit indtog på Fyn og blandt den fynske adel. En tredje datter til hr. Henrik Knudsen den ældre, Sofie Henriksdatter Gyldenstjerne (†1503), blev gift med hr. Erik Ottesen Rosenkrantz til Bjørnholm (†1503).⁵⁶

Dronning Christines adelige venner tælles næsten udelukkende blandt efterkommere af disse ægteskaber. Især skal fremhæves de tre fætre hr. Markvard Rønnow (†1506), hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne den yngre (†1517) og hr. Niels Eriksen Rosenkrantz (†1516) samt dennes hustru Birgitte Olufsdatter Thott (†1528).

Det gode forhold mellem dronningen og hr. Markvard Rønnow er tidligere berørt i forbindelse med beskrivelsen af urolighederne i 1504. Hr. Markvard gav dronningen gaver, og Christine viste sit venskab ved at mindes ridderens død. Den 12. juni 1504 rejste dronningen omkring Rønnow-familiens hovedsæde, Hvidkilde, på vej til Tranekær.⁵⁷ I april året efter lagde hun atter vejen forbi det sydfynske herresæde, men året efter døde hr. Markvard, og dronningens årlige besøg på Hvidkilde hørte op.⁵⁸

Efterkommere af rigsråden hr. Knud Henriksen Gyldenstjerne

⁵⁵ Tore Nyberg, *Odense bys historie. Fra boplads til bispeby Odense til 1559*, Odense 1981, s. 310.

⁵⁶ *Dansk Adels Aarbøger*, Kbh. 1926 II s. 13f. (citeres herefter: DAA), DBL. bd. 12 s. 525ff og Harry Christensen anf. arb. Århus 1983 s. 56f.

⁵⁷ DCH. s. 90.

⁵⁸ DCH. s. 129.

udgjorde et stort indslag i dronningens følge. Datteren Karine Gyldenstjerne var dronningens jomfru og blev gift med den fynske lavadelsmand Jørgen Daa. Parrets søn Jesper Daa var i tjeneste som dronningens *dreng*.⁵⁹ En anden af hr. Knuds døtre var Anne, som blev gift med Peder Bille. Deres søn Erik Bille var dronningens lensmand og barnebarn til Cecilie Ovesdatter Lunge, dronningens hofmesterinde. Hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Iversnæs var kongens lensmand på Tørning og gift med Karine Bentsdatter Bille. Parrets søn Otte Henriksen Gyldenstjerne (†1551) var i tjeneste som Christines hofsinde. Hr. Henrik deltog i dronningens rejse til Tyskland i 1504, og han optræder flere gange i dronningens regnskaber fra rejsen. På vejen hjem gik turen forbi hr. Henrik Knudsens hovedsæde, Iversnæs.⁶⁰ I oktober 1504 efter hjemkomsten fra Tyskland sendte hr. Henrik to tønder kakebilleøl til dronningen. I foråret 1505 var hr. Henrik på besøg hos dronningen i Odense, hvor han og hans tjenere var indkvarteret hos Henrik Kræmmer på Christines regning.⁶¹ I 1508 fik en budbringer 8 skilling, da han rejste til Tørning med dronningens brev, og i 1510 fik en anden budbringer 2 skilling, da han rejste til Iversnæs med et brev til hr. Henrik.⁶² Således havde også hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne en forbindelse til dronningen, som synes af yderst venskabelig art, og til stor nytte for hans søn, Otte, der i mange år tjente dronningen som hofsinde. Hvad der havde skabt de stærke bånd mellem hr. Knud Henriksens efterkommere og dronning Christine, vender vi tilbage til. Det var efter alt at dømme slægtsoverhovedet hr. Henrik Knudsen, som var omdrejningspunktet for forbindelsen.

Ridderen og rigsråden hr. Niels Eriksen Rosenkrantz til Bjørnholm og Skjern var lensmand på Koldinghus og gift med Birgitte Olufsdatter Thott.⁶³ Det tætte forhold mellem hr. Niels og dronningen blev formentlig etableret i de år, hvor hr. Niels var hofmester for prins Christian (II). I 1504 omtales hr. Niels Eriksen for første gang i forbindelse med dronningen. Hans sendebud modtog da 4 skilling, og samme år gik der bud mellem Christine og fru Birgitte. I 1505 betalte hr. Niels 100 mark til dronningen – måske Koldings byskat.⁶⁴ Når lensmanden og hans følge besøgte dronningen, var det en bekostelig affære. I år 1505 fortærede hr. Niels Eriksen og hans tjenere for over 7 mark. I 1508 modtog

⁵⁹ DAA. 1926 s. 13ff.

⁶⁰ DCH. s. 44, 47, 49, 51, 60f, 66 og 154.

⁶¹ DCH. s. 102 og 118f.

⁶² DCH. s. 279.

⁶³ DAA. 1910 s. 376.

⁶⁴ DCH. s. 94f, 43 og 105.

Hanske Martens knap 2 mark, som hr. Niels' svende havde spist og drukket for.⁶⁵ Når Christine overnattede på Koldinghus, betalte hun drikkepenge til personalet i køkkenet og stegerset samt til kældersvenden, portneren, vægterne og Fru Birgittes dværg, Jens.⁶⁶ Hofholdningsregnskaberne efterlader indtrykket af en tæt kontakt og et godt forhold mellem lensmandsparret og dronning Christine. Ofte gik der bud imellem dem, og når hr. Niels Eriksen besøgte Odense og var indlogeret hos borgere i Odense, betalte dronningen. Da junker Willums bryllup blev fejret i 1511, lånte dronningen sågar fru Birgittes dværg til at sætte ekstra kulør på festlighederne. Fru Birgitte havde ligesom Christine et ansændt forhold til kong Hans. Kongen ville ikke overlade fru Birgitte retten til arvegodset Vallø.⁶⁷ Med dronningens store økonomiske interesser i Kolding var et godt forhold til den siddende lensmand og hans hustru vigtigt for hende.

Blandt de mere betydningsfulde fynske adelsfamilier var det ikke kun efterkommere af Rønnow-Gyldenstjerne-alliancen, dronningen havde forbindelser med. Hamsfort nævnte også Bille-slægten, som var repræsenteret i dronningens følge ved Cecilie Ovesdatter Lunge (enke til Torben Bille) og hendes barnebarn Erik Bille. Ligesom Bille-slægten også var gift med dronningens venner i Gyldenstjerne-slægten (Peder Bille med Anne Gyldenstjerne og Karen Bille med Henrik Gyldenstjerne). Den sidste slægt, Hamsfort nævner, er Marsvin, som i disse år var anført af rigskansleren Jørgen Marsvin, lensmand på Nyborg. Rigskansleren optræder kun ganske få gange i forbindelse med dronning Christine. I de tidlige år udbetales lønnen til nogle af Christines tjenere gennem Jørgen Marsvin, og en enkelt gang optræder Rigens kanslers *dreng*.⁶⁸ Det gode forhold mellem Jørgen Marsvin og dronningen fremgår dog klart af sønnen Peder Marsvins tjeneste som dronningens *dreng*.

Lensmanden på Rugård hr. Tjelluf Eriksen Bjørn skal også nævnes blandt dronningens venner. Hr. Tjelluf ægtede først Sofie Lunge Jepsdatter, enke efter hr. Christian Urne og mor til dronningens *dreng* Just Urne. Efter fru Sofies død giftede han sig med Mette Borkvardsdatter Skinkel (Søblad-våbnet) af den fynske adel.⁶⁹ På baggrund af ridderlaget og lensmandsposten må hr. Tjelluf have befundet sig socialt og økonomisk i den gode ende af den fynske adel. Han kom af fin familie, både hans fader og broder var riddere.⁷⁰ I 1505 omtales i dronningens

⁶⁵ DCH. s. 191, 279 og 236.

⁶⁶ DCH. s. 261.

⁶⁷ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 114 og DAA. 1900 s. 420.

⁶⁸ DCH. s. 8f og 354.

⁶⁹ DAA. 1916 s. 440.

⁷⁰ DAA. 1887 s. 92.

regnskaber hr. Tjellufs *dreng*, og i årene 1510-11 foregik forskellige transaktioner i forbindelse med dronningens køb af en gård af hr. Tjelluf til 100 mark.⁷¹ I julen 1520 fik »her Tiæluff oc frvæ Mette [5 mark i] offerpendinge«, og ved samme tid købte dronningen 20 svin af ridderen.⁷²

Man kan altså udlede, at dronningen allierede sig med en gruppe adelige, som hun havde et særlig nært forhold til. At de havde en modvilje mod kong Hans og dennes politik tilfælles er muligt, som det var tilfældet med Markvard Rønnow og Birgitte Thott. Sikker er det, at en del af dem havde en modvilje mod Jens Andersen til fælles. Det kan ikke være helt tilfældigt, at Cornelius Hamsfort nævner Rønnow, Gyldenstjerne, Bille og Marsvin sammen med dronningen som Odense-bispens fjender.⁷³ Forholdet mellem dronningen og hendes adelige venner gav fordele for begge parter. Forbindelsen til de mægtige rigsråder Gyldenstjerne og Rosenkrantz kunne komme dronningen til gavn, når hendes forhold blev drøftet på rigsrådsmøderne. Hvis der var problemer med tolden i Kolding, var det belejligt for dronningen at stå på god fod med lensmanden på Koldinghus. Derudover var det vigtigt for hendes status at omgive sig med højadelige, invitere dem som gæster og besøge dem på sine rejser. Tilsvarende gjorde sig gældende for de adelige, der kunne sende familiemedlemmer i tjeneste hos dronningen. Hvor de enten kunne stå i lære en begrænset periode eller tjene i mange år som kompensation for deres begrænsede arvemuligheder.

Flere indikationer peger på, at Christine havde et godt forhold til sin svoger hertug Frederik af Gottorp. Dronningens lensmand Otte Porsfeldt var tidligere i hertugens tjeneste, dronningen lånte hertugens trompeterer, og hertugen sendte breve til dronningen.⁷⁴ Da både dronningen og hertugen havde et anspændt forhold til kongen, forekommer alliancen fordelagtig for dem begge.

Det var således ikke et tilbagetrukket liv, dronning Christine førte, efter hun vendte tilbage til Danmark. Hun spandt sig et netværk af forbindelser til adelige og kom på sin vis til at udgøre en modpol til kongen. Slægter og personer, som kong Hans havde stødt fra sig ved sin aggressive sverigespolitik eller ved udnævnelsen af den borgerlige og uregerlige biskop Jens Andersen, kunne samles om dronningen. Chri-

⁷¹ DCH. s. 114, 372 og 354.

⁷² DCH. s. 406 og 408.

⁷³ Caspar Paludan-Müller anf. arb. Odense 1836, s. 15 og SRD. s. 241.

⁷⁴ Pengeregnskab for Gottorp Amt ved amtmand Henneke Rantzau for året 1489-90. Rigsarkivet. Sønderjyske Fyrstearkiver. Hertug Frederik (1). J. Regnskaber 1488-1510. C. Amtsregnsk. 1489-1510. 2, DCH. s. 383 samt Rep. 2 nr. 9692 og 9921.

stine indgik således i magtpolitikken og handlede som en senmiddelalderlig aristokrat, som forsvarede sig selv og sine interesser.

Administrationen

Som andre aristokrater deltog dronning Christine i magtalliancerne og administrerede sine besiddelser. Højadelen kunne sende deres sønner og døtre i dronningens tjeneste, mens lavadelige selv søgte i dronningens tjeneste, for at skaffe de nødvendige midler til at blive i adelsstanden.

I alt optrådte femten *dreng*e i dronningens tjeneste i perioden 1504-11,⁷⁵ og helt op til seks ad gangen.⁷⁶ Normen var formentlig, at *drengene* kom fra adelsfamilier. *Drengene* nævnes stort set kun i regnskaberne, når de skulle have beklædning og løb ærinder for dronningen – de gøremål som typisk nåede regnskaberne. Det var ekstraordinært, da Niels Kaas rejste helt til Tyskland i dronningens tjeneste.⁷⁷ Lange og risikofyldte rejser blev oftest varetaget af ældre tjenere. Længden af tjenesten varierede fra et år til livslang tjeneste. Hvis en *dreng* blev hos dronningen, som Karl von Ahlefeldt og Henning Wolstrup, var næste trin i karrieren svend også kaldet småsvend.

Småsvendene fik som regel 12 mark i løn, men enkelte måtte nøjes med 10 mark. I årene op til 1500 havde dronningen omkring ti småsvende i sin tjeneste. Derefter synes antallet at stabilisere sig på seks til syv. Svendene varetog forefaldende administrative, militære og repræsentative opgaver, herunder beskyttelse af dronningen, hendes øvrige følge og besiddelser. Svendelivet var som regel en karrierevej for adelsmænd, der ikke kunne forvente at arve tilstrækkeligt med gods og titler. Ville de opretholde adelsværdigheden, var de henvist til at tjene rige godsejere og mægtige lensmænd, som for eksempel dronning Christine.⁷⁸ Fra Stockholms belejring i 1502 vides, at alle svendene ikke nødvendigvis var adelige, idet Christine fik lov til at tage nogle svende med sig ud af slottet »alt hoffuesinnet och eddelle blod vndantagit«.⁷⁹ Adelige svende måtte således blive tilbage, mens ikke-adelige svende kunne følge hende. Gjorde svendene det godt, og blev de i tjenesten, kunne de blive forfremmet til hofsinde.

⁷⁵ Jørgen, Henning, Timme, Godske, Christoffer, Brems, Rølike, Niels Kaas Sparre, Jens Nielsen, Niels Markvardsen, Stygge, Claus Rantzau, Peder Marsvin, Karl von Ahlefeldt og Jesper Daa, DCH.

⁷⁶ DCH. s. 210.

⁷⁷ DCH. s. 359.

⁷⁸ Troels Dahlerup, anf. arb. Kbh. 1989 s. 278.

⁷⁹ ST. III s. 490.

Hofsinderne var dronningens højest lønnede tjenere. Flere af dem blev som Junker Willum, Thomas Nielsen Lange og Busk Skænk rekrutteret fra småsvendene. I *KLNM* er hofsinde defineret som en »person (som regel adel), der gjorde tjeneste ved kongehofferne mod løn uden at beklæde et bestemt embede«. ⁸⁰ En beskrivelse der passer godt på dronningens hofsinder. Til trods for, at hofsinderne selv kunne være betydelige herrer med eget gods og egne svende, havde dronningen et vidtgående ansvar for hofsindernes handlinger. Efter et sammenstød i 1493 måtte Christines svigermoder, enkedronning Dorothea, rage kastanjerne ud af ilden for sin hofsinde, Jep Andersen. Han var i Randers kloster kommet op at slås med adelsmanden Joakim Lykke. Enkedronningen skrev til Mourits Nielsen og bad ham løse konflikten, da kong Hans var ude af landet. ⁸¹ Hofsinderne var ikke for mægtige til at stå under dronningens beskyttelse. Endelig var det blandt hofsinderne, at Christine rekrutterede sine lensmænd.

Adelen søgte således dronning Christines tjeneste, og det var igennem dem, hun administrerede sine udstrakte lensbesiddelser. Dronningen kom til at fungere som en af Fyns mægtigste patroner, når hun havde folk i sin tjeneste, var hendes forpligtelser ikke begrænset til lønninger. Hun måtte i udstrakt grad tage sig af sine tjenere ved at udøve godt herskab. Det indebar, at hun måtte sørge for beskyttelse, klæde- dragter og iscenesættelse, hvilket blandt andet kom til udtryk i udøvelse af bekostelig og synlig fromhed.

Claus Bergs altertavle

Dronning Christine hentede i løbet af de første år af 1500-tallet den lybske kunstentreprenør Claus Berg til Odense. I 1507 betegnes Claus Berg borger i Odense. ⁸² Claus Maler optræder to gange i hofholdningsregnskaberne; første gang fik han 8 rhinske gylden for at male dronningens dør, anden gang »gaff jeg Claues malere [3,5 mark og 2 skilling] fore myn frves vogen, han farvede oc hennes nades vaben paa maledede«. ⁸³ Det er dog Claus Bergs altertavle, som har vakt størst beundring i eftertiden. På grund af overleveringen af inventariegenstande kan dele af Claus Bergs prægtige dekoration af Gråbrødre kirke stadig beundres. ⁸⁴ Birgitte Bøggild Johannsen, som har arbejdet indgående

⁸⁰ *KLNM*. bd. 6 s. 633.

⁸¹ *DM*. 3. rk. 3. bd. s. 281f.

⁸² Weilbach. *Dansk Kunstner leksikon*, bd. 1, red. Sys Hartmann bd. 1, Kbh. 1994, s. 223 (citeres herefter: Weilbach).

⁸³ *DCH*. s. 297 og 365.

⁸⁴ Jørgen Nybo Rasmussen anf. arb. Kbh. 1996.

med højaltertavlen, konkluderer, at den havde »en pragt og figurrighed, som næppe kendte sin lige i Nordeuropa«. Ved tømningen og nedrivningen af kirken i begyndelsen af 1800-tallet forsvandt

»et monument, der i samtiden ved sin pragt og sin rigdom af billeder, våbenskjolde og indskrifter repræsenterede et højdepunkt i materiel henseende, når det gjaldt kongeparrets bestræbelser på at fastholde erindringen – memoria – om familiens medlemmer, levende såvel som døde. Betragtet ud fra et dennesidigt aspekt var gravkorets udsmykning en imponerende demonstration af kongefamiliens magtstatus og dynastiske placering«. ⁸⁵

Pragten er tydelig, men hvad med magten? Kong Hans var død, inden arbejdet med altertavlen begyndte. Kongens tilstedeværelse på fodstykket sammen med dronningen og deres familie fungerede således alene som en iscenesættelse af *Christines og Christian IIs magtstatus og dynastiske placering*. Jørgen Nybo Rasmussen karakteriserer på baggrund af altertavlens dynastiske fremstilling Christine som »famiemenneske« og »fredselskende«. ⁸⁶ Tidligere er det blevet fremlagt, hvorledes dronningen ikke var bleg for at tage en familiekonflikt over økonomiske rettigheder. Kong Hans' tilstedeværelse på tavlen var en nødvendighed. Forbindelsen til kongen var grundlaget for Christines status som dronning. På trods af konflikten med kong Hans blev han brugt i magtmennesket og politikerens selviscenesættelse. Gravstenen fra omkring 1513 over Hans, Christine og den yngste søn Frans tilskrives ligesom altertavlen Claus Bergs værksted. ⁸⁷ Da kong Hans var død ved gravstensens tilblivelse, skal den ligesom altertavlen ses som et led i dronningens selviscenesættelse. Et fredselskende famiemeske var Christine formentlig ikke.

Dronningens lensmand hævnes

Huitfeldt nævner et i dag tabt »aaben instrument« af den 22. april 1522, hvori Jens Andersen skulle »forbede Kongen/oc Dronning Kirstine/for huis hoffmod hand denem haffde gjort«. ⁸⁸ Da var Christine død, men

⁸⁵ Birgitte Bøggild Johannsen, "Fore wor (...) siæle bestands og salighetz skild". Om kongelige stiftelser og sjælegaver fra kong Hans' og dronning Christines tid, *Kirkehistoriske samlinger* 1999, s. 8.

⁸⁶ Jørgen Nybo Rasmussen anf. arb. Kbh. 1996, s. 29 og s. 38.

⁸⁷ Weilbach bd. 1 s. 222.

⁸⁸ Arild Huitfeldt, Danmarks Riges Krønike, Christian II's Historie 1596, Kbh. 1976 s. 1121.

alligevel har formuleringen stor lighed med et fejdeforligsbrev. Drabsmanden skulle ydmygt bede den dræbtes slægt og venner om at bringe fejden til ophør ved aftale, så de voldelige sammenstød ikke ville fortsætte.⁸⁹ Siden Otte Porsfeldt var blevet dræbt i Odense i 1504, havde der tilsyneladende været stille omkring konflikten mellem dronning Christine og Odense-bispen Jens Andersen, men i 1517 blev sagen atter åbnet. Drabet var ikke glemt, og sagens genåbning indikerer, at der siden 1504 havde hersket en form for fejdtilstand i Odense. Den senmiddelalderlige fejde tog mange former og opstod ud af vidt forskellige konflikter.⁹⁰ Striden mellem dronningen og bispen kan udmærket rummes i fejdens vide begreb. Kombinationen af retlige forlig og vold var ikke usædvanlig i senmiddelalderlige fejder.⁹¹ Kong Hans døde i februar 1513, og i 1514 blev den udvalgte prins Christian konge.

»At Kong Christian den Anden nu besteg Thronen, lovede Bispen intet Godt i Fremtiden; heller ikke kunde det være ham behageligt, at Enkedronningen Christine... siden Otte Porsfeldts Drab ikke var ham god«. ⁹²

skriver Caspar Paludan-Müller.

I 1517 indledte Christian II et opgør med Jens Andersen, han indkaldte til herredag i København, og ved »Samme tid lod hand fange Bisp Jens Andersøn aff Othense«. ⁹³ På herredagen blev der ført sag mod Jens Andersen, og flere supplerende anklager blev fremført mod bispen, som havde adskillige udeståender med kongen. Et af anlagepunkterne lød ifølge *Skibykrøniken* således: »ligeledes havde han viist stor Haan mod Kongens Moder Dronning Kristine og i høj grad fortørnet hende ved Drabet på hendes Lensmand, Adelsmanden Otte Porsfeldt«. ⁹⁴ Skibykrønikens forfatter, Poul Helgesen, levede samtidig med begivenhederne, så det var en samtidig opfattelse, at enkedronningen var involveret i Jens Andersens fald. Jens Andersen blev holdt fængslet, og i 1519 kan man følge, hvorledes bytinget i Odense idømte bispens køgemester,

⁸⁹ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 273.

⁹⁰ Bjørn Poulsen, "Adel og fejde i dansk senmiddelalder", upubliceret manus.

⁹¹ Jeppe Büchert Netterstrøm, "Feud in Late Medieval and Early Modern Denmark", upubliceret manus.

⁹² Caspar Paludan-Müller anf. arb. Odense 1836, s. 26.

⁹³ Arild Huitfeldt, anf. arb. Kbh. 1976 s. 1119.

⁹⁴ Povl Helgesen, Lektor Povl Helgesens Historiske Optegnelser sædvanligt kaldet Skibykrøniken, udg. A. Heise, Kbh. 1967, s. 58. Heise oplyser fejlagtigt, at drabet fandt sted 1503, note 3 s. 58.

Knud Kjeldsen, bøder. Samtidig opkrævede lensmanden på Nyborg, Hans von Melen, sagefald for drabet på Otte Porsfeldt af bispens besiddelser.⁹⁵ Et økonomisk efterspil, hvori mandebod og bøder indgik, var typiske træk ved senmiddelalderens fejdeforlig.⁹⁶ I 1522 var sagen endnu ikke løst. Problemet var, at prioren i Skt. Knud Kloster, Jep Hansen, og gårdfogeden på bispegården havde siddet kongens breve overhørig på Jens Andersens vegne, og de havde »ey rett gøre wilde«. De havde afvist

»meth opne bezeigde breffue om nogre thisse sager afftaledede wore udi høgboeren førstis koning Hansses tiid... [brevene] som wii en tiid, annen tiid oc tredje tiid frameskede oc ingen lode [de] framkomme«.

Sagen var »paa Otte porßfeldt, slecht oc Wenners oc paa Otensse byes wegne« blevet genoptaget.⁹⁷ Jens Andersen hævdede til sin død, at kong Hans i sin tid havde frifundet drabsmanden.⁹⁸

At fejden ikke brød ud igen i årene umiddelbart efter 1504, skyldtes måske, at en åben konflikt mellem to så mægtige aristokrater ville være helt uacceptabel. Dermed manglede dronningen endnu at hævne sin dræbte lensmand, og da personer fra hendes sociale netværk fik magt, som hun havde agt, var tiden inde. Bag sagen mod Jens Andersen stod kongen, men også ærkebiskop Birger Gunnensen og toldersønnen – nu kongelig sekretær – Jørgen Skodborg var involverede. Således var det Christines søn, hendes tidligere kansler og Hans Jacobsens – hendes trofaste Kolding-tolders – søn, der deltog i at fælde hendes fjende, den besværlige Odense-biskop.⁹⁹ Man aner enkedronningen i kulissen. Christine udnyttede nu sin overlegne position til at tage næste træk i fejden.¹⁰⁰ Fra 1517 sad Jens Andersen fanget og vendte ikke tilbage til Odense i Christines levetid. Enkedronningen fik indsat sin yndling – en

⁹⁵ Odense magistrat til Christian II, 1519, 14.7., Rigsarkivet, indlæg til registranterne og C. Paludan-Müller anf. arb. Odense 1836, s. 101.

⁹⁶ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989, s. 273.

⁹⁷ Vedel Simonsen anf. arb. Odense 1813, s. 59ff.

⁹⁸ Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, Danmarks Kirker, Odense Amt bd. 2, 1995 s. 796.

⁹⁹ Arild Huitfeldt, anf. arb. bd. 7 s. 114.

¹⁰⁰ Bortset fra et intermezzo omkring det Stockholmske Blodbad i 1520 var Jens Andersen færdig i politik, og i 1526 overtog Knud Henriksen Gyldenstjerne – bror til dronningens hofsinde Otte og søn af dronningens ven hr. Henrik – stiftet efter Jens Andersen. Derefter lykkedes det Rønnow-slægten – Markvard Rønnows enke Fru Mette og hendes to sønner Jacob og Eiler – at tilbagetage de besiddelser, Jens Andersen havde frataget dem. Således fik den gamle slægtskoalition endelig bugt med skomagersonnen fra

hollandsk franciskaner ved navn Vincens Kampe – som administrator af Jens Andersens bispegods.¹⁰¹ Selvom Christine ikke oplevede det »aabne instrument«, trak hun alligevel det længste strå i fejden med Jens Andersen.

Len, magt og fromhed

Dronning Christine var utvivlsomt from i en senmiddelalderlig optik. Hun tog på pilgrimsrejse, sponsorerede gejstlige institutioner, bad, gav almisser og gjorde i det hele taget alt det, der udtrykte fromhed i senmiddelalderen. Det skal dog ikke forlede eftertiden til at tro, at fromheden stod i modsætning til handlekraft og magtpolitik, det var tværtimod en del deraf. Margrethe I er måske det bedst kendte eksempel, som tillige er generelt accepteret, på en senmiddelalderlig kvinde, som netop mestrede kombinationen af magtpolitik og fromhed. Med henblik på adelsmændene har Lars Bisgaard formuleret problemstillingen således:

»Ved at fokusere på adelens fromhedsytringer og isolere disse risikerer man at få et fortegnet og skævt billede af den adeliges livsstil og optræden. Disse mænd var jo tillige godsadministratorer, krigere og havde gamle normer for hvad god opførsel var«¹⁰²

Dronning Christine var ikke kriger, men i dele af historiografien har man fokuseret for ensidigt på hendes fromhedsytringer, nok især altertavlens pragt har virket dragende. Derved er politikerens og administratorens blevet overset.

Historien om drabet på Otte Porsfeldt og hævnens heraf giver et billede af samfundet, hvori dronning Christine agerede. Det var ikke

Brøndum og genetableret sin magt på Fyn. I 1533 efter sin pensionering blev Jens Andersen kidnappet på sin hovedgård Kjørstrup på Tåsinge, ført til Tyskland og, ifølge egen beretning, tortureret. Den ansvarlige skulle have været Christoffer Rantzau, og aktionen er i forskningen blevet tolket som Porsfeldts tyske slægtninges sidste hævn, hvilket formentlig har noget for sig: P. G. Lindhardt, *Nederlagets Mænd. Det katolske bispevældes sidste dage i Danmark*, Kbh. 1968, s. 105f., Kong Frederik den Førstes danske Registranter, udg. Kr. Erslev m.fl., Kbh. 1879, s. 163. *Annales Ecclesiae Danicae Diplomatici, Oder nach Ordnung der Jahre abgefasset und mit Urkunden belegte Kirchen Historie des Reichs Dännemarck, Mit möglichster Sorgfalt zusammen getragen von Erich Pontoppidan*, 2 del, Kbh. 1744, s. 851ff. *Danmarks Kirker*, Odense Amt bd. 2, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, Kbh. 1995, s. 795.

¹⁰¹ Jørgen Nybo Rasmussen anf. arb. Kbh. 1996, s. 38f. DCH. 406, 409 og 414.

¹⁰² Lars Bisgaard, *Tjenesteideal og fromhedsideal. Studier i adelens tænke måde i dansk senmiddelalder*, Århus 1988, s. 41f.

usædvanligt, at en egns aristokrater lå i fejde med hinanden. Dahlerup har fremdraget adskillige sådanne eksempler: Mourits Nielsen Gyldenstjerne og Børglum-bispen i Vendsyssel, Roskilde-bispen og Sorø abbed på Sjælland og det måske mest berømte Brok/Gyldenstjerne og Rosenkrantz på Djursland.¹⁰³ Således også dronning Christine/Rønnow og Jens Andersen på Fyn. At en dronning indgik i sådanne ofte voldelige magtkampe, kan virke fjernt for nutidens læsere, og måske derfor har denne historie ikke fyldt meget i tidligere skildringer af dronning Christine. Fromheden har skygget for en forståelse af dronning Christine som magtpolitiker. Ikke desto mindre var dronning Christine en senmiddelalderlig aristokrat, der førte politik og administrerede ud fra samme muligheder og begrænsninger, som de barske bisper og adelsmænd. Forstået således giver det overleverede materiale bedre mening.

Det var efter alt at dømme, fordi dronning Christine involverede sig i politik og økonomiske transaktioner med kong Hans, at hun fik udlagt det omfangsrige pantegods, som var det økonomiske grundlag for hendes selvstændige administration. Der var ikke tale om administrationen af et livgeding, men derimod administrationen af et kompleks af pantelen. Dronningens administration var således, også hvad dette angår, lig mange andre senmiddelalderlige aristokraters. Takket være den grundige regnskabsføring i dronningens administration, kombineret med god overlevering, er det endnu muligt at følge administrationen af dronningens ressourcer fra indsamlingen i land og by til forbrug efter dronningens ønske. Man kan følge lensmændenes daglige arbejde og se, hvorledes toldernes relationer til dronningen fungerede. Dronningen mobiliserede enorme mængder ressourcer, hvilket var nødvendigt, for at hun kunne leve det aristokratiske liv.

Det er i dette lys, dronning Christines alliancer med andre aristokrater skal ses. Kredsen af højadelige venner, som Christine allierede sig med, var en del af dronningens selvscenesættelse og hendes værn mod overgreb. Hr. Markvard Rønnow, hr. Niels Eriksen Rosenkrantz og hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne var mægtige herrer med pladser i rigsrådet og mulighed for at mobilisere militærmagt om nødvendigt. Disse venskaber var nødvendige for senmiddelalderens aristokrater i et samfund, hvor »isolation var dødsensfarlig«¹⁰⁴ – også for en dronning.

¹⁰³ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989 s. 274ff. Bjørn Poulsen, "Adel og fejde i dansk senmiddelalder", upubliceret manus.

¹⁰⁴ Troels Dahlerup anf. arb. Kbh. 1989 s. 112.

SUMMARY

*Queen Christine and King Hans:
Fief, Power and Piety in Late Medieval Denmark*

Although Danish historians have devoted but little attention to Queen Christine of Denmark, two different assessments are discernable. While Troels Dahlerup has emphasized her economic talent, some other historians, basing their view on her relationship to the Grey Friars, have stressed her conspicuous piety and gentleness, describing her, for instance, as a “family person” and “peace-loving.” The present study argues for a third perception of the queen as a late Medieval aristocrat, who in the administration of her estates and her mode of behaviour acted perforce within the typical framework of the alliance politics of the time.

In 1478 Princess Christine of Saxony married Prince Hans, who had been designated to succeed his father, King Christian I of Denmark. When Hans became king in 1483 she, as queen, reigned with him over that politically fragile tri-kingdom construct known as the Union of Kalmar. Until 1502 she and Hans lived together and had six children, including the son who became Christian II. But after that year they apparently became alienated. Hans failed to come to her rescue with sufficient haste when she was under siege in the Castle of Stockholm and subsequently was captured by the Swedes. When in 1503 the queen was finally free of her Swedish captors, she moved her residence to the island of Funen, where she had been granted the fiefdoms of Næsbyhoved and Tranekær. The study argues that these possessions were not the queen’s jointure, as previously assumed, but security for a loan she had made to her husband in connection with his occupation of Sweden. Besides the two fiefdoms she also acquired revenues from the towns of Ribe, Kolding and Assens.

Although Queen Christine withdrew to Funen, she did not retire from Late Medieval politics. Her life and the management of her assets can be followed in great detail, largely on the basis of voluminous accounting records of her administration: *Dronning Christines Hofholdningsregnskaber* (Queen Christine’s Court Accounts), *Næsbyhoved lens regnskaber* (Næsbyhoved’s Accounts) and the Tranekær accounts. The queen had hardly settled down on Funen when her steward was murdered by the banquet master of the Bishop of Odense, Jens Andersen (Beldenak). There are strong indications that this incident resulted in some kind of permanent feud between the queen and the bishop, who was also at odds with the grand nobles of Funen under the leadership of the Rønnow and Gyldenstjerne families. The queen’s accounts reveal that it was precisely these families who were prominent in her entourage. When she travelled from Næsbyhoved to Tranekær she stopped on her way at Hvidkilde, which was Markvard Rønnow’s manor house. Another indication of her amicable relations with these families was their mutual exchange of gifts.

The queen’s expressions of piety, celebrated in Claus Berg’s altar piece in Odense and in other ways, should not be seen in isolation from her other activities. Piety was also part of her self-projection, which again was part of her exercise of power. The queen lived up to the Late Medieval ideal of piety, which was not opposed, but integral to the exercise of power. This was just as true of Queen Christine as of other Late Medieval aristocrats. The present study thus proposes an interpretation of Queen Christine as a purebred Late Medieval aristocrat, quite contrary to the one-sided “peace-loving” conception based on her pious utterances.

Translated by Michael Wolfe